

JOSEP PUJOL

## «DOS SON LOS ALTS»: LA TEORIA AMOROSA I ELS SEUS PROBLEMES A LA POESIA LÍRICA DE JACME MARCH<sup>1</sup>

§1 El nucli d'aquest article el constitueix el poema I de Jacme March, «Dos son los alts, segons lo meu parer», on el poeta ens explica, en un to savi i sentenciós, quina li sembla que és la naturalesa de l'amor. Sense perdre de vista els termes usats per parlar d'aquest sentiment en dues altres composicions seves,<sup>2</sup> el que fa interessant el poema proposat és l'excepcionalitat derivada del seu caràcter de discurs teòric, de la manera com s'hi explica l'amor i del vocabulari utilitzat: cap d'aquestes tres coses no existeix en la poesia catalana fins a Ausiàs March, i els tímids indicis de novetat que, en relació a la descripció de la «psicologia» amorosa en la tradició occitano-catalana, hi ha per exemple en Jordi de Sant Jordi<sup>3</sup> queden molt al marge de la mena de

1. Les reflexions que segueixen són el resultat de la reelaboració de dos capítols de la meua tesi doctoral sobre Jacme March (Pujol 1990). En estat d'esbós van ser exposades al seminari de literatura medieval que dirigeix Lola Badia, a qui agraeixo, com a tots els que hi eren presents, les seves observacions.

2. Són els poemes II, «Un sobresplet m'es vengut per lo veure», i III, «Las, treballat e fora de mesura». La numeració d'aquests poemes a la meua edició segueix l'adoptada per Pagès 1934 i 1949 i per l'edició de divulgació de Vidal Alcover 1987.

3. Penso en el poema XI («Un cors gentil m'a tant enamorat»), en el qual el *topos* trobadoresc (el debat entre els ulls i el cor) s'amplia amb la presència del pensament. La mateixa operació és aplicable als primers versos del poema IX («Jus lo front port vostra bella semblança») si s'entén que *jus lo front* vol dir «al pensament» (vegeu els textos a l'edició Riquer-Badia 1984, pp. 189-197 i 165-178, respectivament, i la discussió del darrer passatge citat a Romeu 1977, p. 156 i Pujol 1986, pp. 231-237). Cal tenir en compte també algunes fórmules usades per Francesc de la Via a la lletra proemial de *A bella Venus* (ed. Pacheco 1963-1968, II, p. 16),

coses que Jacme March ens proposa. Abans, però, em permeto d'apuntar unes quantes qüestions que delimitin l'espai en què m'he de moure i que donin un primer tast de la classe de fenomen literari que em proposo de descriure.

§2 A la seva obra conservada, el cavaller Jacme March (1334/35- 1410) se'ns presenta doblat de poeta líric i d'autor de textos en noves rimades. Aquest desdoblament literari no contradiu el que als darrers anys del regnat del Cerimoniós és l'horitzó literari d'un *gay trobador*<sup>4</sup> que, sentint-se hereu d'una tradició secular, en segueix les petges en les dues direccions indicades: noves rimades al·legòriques d'un marcat caràcter doctrinal relatiu a l'ètica de la *fin'amor* o de la cavalleria (uns textos especialment arcaïtzants lingüísticament i temàtica, i, si es vol, nostàlgics del «temps c'om era jays») i set poemes lírics, tres dels quals en l'òrbita del joc cortesà dels *partimens* i els intercanvis de *coblas*.<sup>5</sup> Deixant ara de banda les noves rimades, la brevetat del cançoner líric de Jacme March va de costat amb una diversitat que en fa difícil la caracterització unitària, més si el conjunt de poemes diguem-ne seriosos queda reduït a quatre textos, tres d'amorosos i un de moral sobre la fortuna, que són a una enorme distància literària dels poemes jocosos i del tractament que el tema de l'amor rep en l'univers al·legòric de les noves rimades (fins al punt que, si bé aquests darrers són textos-

---

que susciten a l'editor, pp. 12-13, diversos comentaris sobre les novetats que el poeta gironí aporta a la reflexió amorosa, o les contingudes a les lletres intercanviades pels protagonistes de l'anònima *Stòria de l'amat Frondino e de Brisona* (veg. l'ed. Annicchiario 1990, pp. 108, 112 i 116); cal tenir en compte, per a aquests dos textos, la seva dependència de models epistolars com les *Heroides* ovidianes i la *Fiammeta* de Boccaccio (pel que fa a aquesta darrera, veg. l'ed. Annicchiario 1983-87 de la traducció catalana, vol. I, pp. 204-205, on sorprenem coses tan pròximes a Jordi de Sant Jordi com «e ja en la mia pença essent la empremta de la sua figura romasa»). Remeto també als versos 1-16 de la primera balada de Vilarrasa, pròxims a les formulacions de Jacme March (ed. Pagès 1936, pp. 253-254). Indicis d'aquesta mena no són negligibles a l'hora de construir un discurs sobre l'amor a la literatura catalana tardomedieval.

4. A la tornada del seu poema VI, «Sus en lo mig d'una costa», una endevinalla obscena resposta pel seu germà Pere March i rubricada *Cobla equivocada* a tots els manuscrits, Jacme March reclama la resposta dels *gays trobadors*. Recordem que la *captatio benevolentiae* amb què Bernat Metge inaugura el seu viatge al·legòric a l'illa de Fortuna es vesteix d'advertiment als «llegidors» sobre la malapresa del seu dictat, escudant-se en la ignorància de l'estil «dels trobadors del saber gay» (*Llibre de Fortuna e Prudència*, vv. 18-25; ed. Riquer 1959, p. 26).

5. Es tracta dels poemes V, VI i VII de la meua edició. Del segon n'he parlat a la nota anterior; el primer, «Mossen Jacme, si us plats, vullats triar», és un *partimen* amb el vescomte de Rocabertí sobre l'estiu i l'hivern, i VII, «Sey'En Bernat, volgre.m costes .i. march», la resposta a una demanda (vegeu aquest darrer text, inèdit fins ara, a Pujol 1991).

satèl·lit en relació a la poesia lírica, no és en la de l'autor on trobarem els punts de referència doctrinals).

§3 Cenyint-nos a l'obra lírica, doncs, tenim tres textos condicionats molt directament pels estímuls ambientals i uns altres que s'installen en la reflexió amorosa o moralitzant. La darrera direcció, representada per les «Cobles de Fortuna», no interessa ara si no és per constatar-hi una tonalitat sentenciosa pròpia del gènere que no desdiu d'observacions que hauré de fer a propòsit dels poemes d'amor. M'atinc per tant a aquestes tres darreres composicions, a propòsit de les quals és inexcusable referir-se primer de tot a l'«excentricitat» de la seva difusió manuscrita perquè, contrastant amb la resta de l'obra lírica, els poemes I, II i III compareixen únicament al manuscrit espanyol 225 de la Biblioteca Nacional de París (J) (i a la seva còpia, el manuscrit 10 de la Biblioteca de Catalunya (K)). A més d'això, malgrat que aquests dos cançoners estan estretament emparentats amb el manuscrit 9 de la BdC (L) i amb l'1 de l'Ateneu Barcelonès (N), que també contenen peces de Jacme March, la secció de J on es copien els textos que m'ocupen és exclusiva d'aquest cançoner i presenta certs comportaments del copista dignes de comentari: per exemple, al foli 48r es van rubricar amb el nom d'Ausiàs March, de qui s'estaven copiant textos sense pràcticament excepcions des del foli 25, dues cobles d'una balada de Lluís de Vilarrasa, altrament copiada sencera amb les seves altres quatre balades a partir del foli 136v:<sup>6</sup> tant el primer vers del fragment («Sobres d'amor m'a ja del tot sobrat») com el to dels altres setze són homologables amb els del poeta de Gandia, i no únicament a ulls moderns,<sup>7</sup> com demostra una falsa atribució no gens menyspreable a l'hora de valorar la permeabilitat dels poetes quatre-centistes a la influència marquiàna. S'escau que una operació similar afecta els poemes amorosos de Jacme March, que s'hi copien, separats l'un de l'altre, intercalats dins la llarga sèrie de peces d'Ausiàs a què m'he referit. En aquest cas la intromissió no ha provocat problemes d'atribució, però la transmissió de tres peces aïllades dins un bloc compacte dedicat a l'il·lustre familiar es revela significativa i orientadora: no podem sinó

6. La balada en qüestió és la que comença «Sobres d'amor m'ha tret de llibertat» (veg. Pagès 1936, pp. 254-255).

7. Em refereixo a la qüestió dels deutes contrets per aquest poeta amb Ausiàs March, de la qual han parlat extensament, amb insistència en el problema de la identificació, Rubió i Balaguer 1979, pp. 77-81, i Riquer 1964, III, pp. 43-49.

sospitar que el compilador del cançoner de París (o aquell a qui remun-  
ta aquesta part del cançoner) va veure alguna mena de relació literària  
entre tots dos poetes més enllà de la pertinença a un mateix llinatge.

§4 El fet té interès perquè l'homologació entre Jacme i Ausiàs no és  
únicament una apreciació d'un lector de finals del segle xv, com de-  
monstra la insistència dels historiadors de la literatura a aproximar els  
dos noms. Ja Amadeu Pagès, després de definir aquestes composicions  
com «plus travaillées et plus pénibles à lire», d'afirmar-ne l'«élévation  
morale» al costat de «l'artifice et l'obscurité» i de veure en totes elles  
«le rimeur attentif et scrupuleux»,<sup>8</sup> deia que, malgrat que era «un peu  
obscur, tant à cause de son caractère philosophique que du système  
compliqué de ses rimes», la peça I «annonce déjà le genre qui sera cul-  
tivé plus tard avec tant d'abondance par Ausias March».<sup>9</sup> Hi insistia  
Martí de Riquer, que atribuïa a les poesies de Jacme un «reflexiu to  
escolàstic» que fa que «alguna vegada» sigui possible «endevinar una  
mena de prometença del que serà la tònica més característica del seu  
nebot Ausias»,<sup>10</sup> i més recentment Josep Romeu feia notar tot de ca-  
racterístiques (caràcter reflexiu, concentració expressiva, disquisicions  
filosòfiques i morals, to viril, greu i adust) que fan «pensar sovint en  
el seu nebot Ausiàs».<sup>11</sup> Valoracions literàries a part, és lícit suposar  
que tots aquests autors pensen fonamentalment en el poema I.<sup>12</sup> I té  
una explicació perquè, si partim de la voluntat teoritzadora d'aquest  
poema, Ausiàs March, amb la seva individualitat poderosa, és l'agafa-  
dor més pròxim per comparar-l'hi, i perquè, secundàriament, hi ha altres  
aspectes d'aquesta poesia que poden ser definits tenint a la vista el que  
suposa l'obra del de Gandia: la pràctica catalanitat lingüística dels tres  
textos amorosos en l'estadi de la tradició en què ens han arribat,<sup>13</sup>

8. Pagès 1912, pp. 146-148.

9. Pagès 1912, p. 146. Vegeu també l'edició de 1949, p. 22, on a Ausiàs li és atribuït  
un «abús» d'aquest gènere, i la p. 16, on afirma explícitament que Jacme «est, parmi les poètes  
de la famille March, celui qu'Auzias paraît avoir pris pour modèle».

10. Riquer 1964, I, p. 551.

11. Romeu 1989, p. 160.

12. Certament, hi ha passatges ausiasmarquians que poden presentar similituds amb les  
idees exposades per Jacme, però és clar que els textos d'un i altre no són en absolut intercanvia-  
bles, començant per l'enorme distància que separa l'asèpsia expositiva de l'oncle dels problemes  
morals que el nebot deriva de la concepció aristotèlica-tomista del compost humà. Reprenc aquesta  
qüestió més avall, §8. De fet, hi ha historiadors, com ara Rubió i Balaguer (1984, p. 162),  
que no han dit res d'Ausiàs a propòsit de Jacme.

13. Em remeto als judicis de Bohigas 1982, que després d'afirmar que «les poesies I i  
III (...) són escrites totalment en català», conclou que «considero el poeta Jacme March l'antece-  
dent més important del seu nebot Ausiàs en la total catalanització de la llengua poètica catala-

la impostació sentenciosa del poema I, la manera introspectiva de II i III i, en un altre terreny, la sobrietat formal que els és comuna.

§5 Aquest no és el lloc adient per parlar de mètrica, i doncs em limito a indicar, a propòsit de la darrera característica, que tots tres poemes presenten la mateixa fórmula estròfica de cinc octaves decasil·làbiques i tornada amb l'única diferència de les combinacions de rimes, que donen com a resultat esquemes utilitzadíssims en la poesia catalana dels segles XIV i XV;<sup>14</sup> pel que fa a les rimes, contrastant amb altres peces líriques del poeta i amb la seva activitat com a autor d'un repertori de consonàncies, aquestes es presenten sota el signe d'una facilitat<sup>15</sup> que no solament ens allunya del «*rimeur attentif et scrupuleux*» que hi veia Pagès (i més i tot, d'una misteriosa vinculació amb el *trobar clus* que li atribuïa aquest erudit),<sup>16</sup> sinó també de la tònica formal més corrent a la poesia de certamen, que es complau en la dificultat de les rimes sense aportar novetats substancials en el terreny de l'estrofisme.<sup>17</sup> Temàticament, la poesia amorosa de Jacme March gira al voltant de l'exposició de les reaccions del jo enamorat, o de l'anàlisi del comportament de l'amor en el cas del poema I, sense atenció a les circumstàncies concretes que es deriven de la relació amb la dona, reduïda sempre a una tercera persona amb l'única funció de provocar l'enamorament i d'estar per definició mancada de pietat. Així, el poema I explica els dos delits que fan néixer l'amor durable per acabar

na» (pp. 152 i 154). L'afirmació és molt — massa — rotunda, sobretot a la vista de les altres peces líriques de l'autor, que tenen una tradició manuscrita i unes característiques lingüístiques diferents; amb tot, i admetent que els copistes poden haver exercit un paper actiu en la catalanització dels textos, avanço que l'estudi dels fenòmens lingüístics que afecten les rimes i la mètrica no revela trets específicament occitans.

14. Remeto al capítol sobre la mètrica de la meua edició de Jacme March, amb les referències oportunes al *Repertori mètric* de Parramon 1987. El text mètricament més interessant és precisament el poema I en la mesura que la combinació, a cada cobla, d'esquemes creuats i encadenats dóna lloc a un artífici de retrogradació que el fa singular.

15. Trobem repetides en tots tres poemes les rimes en —ar, en —er i en —ir, majoritàriament cobertes amb infinitius verbals, alhora que constatem la repetició en més d'un text d'altres rimes que podem considerar fàcils: —al a I i II, —an(t) a I i III (i —ants a II), —at a I i II, —é a I i III, —ent a I i III, —or a II i III i —ura a I i III.

16. «l'auteur catalan réalise, à peu près et peut-être sans le vouloir, ce que les troubadours désignaient par l'expression *trobar clus*» (ed. Pagès 1949, p. 16). Com es veurà, el «sans le vouloir» és més indicatiu de problemes de sentit derivats del maneig de la llengua poètica que no pas de cap intent de bastir una suposada construcció retòrica hermètica.

17. Podem parlar, doncs, d'atenció secundària als mecanismes d'ordre formal, i això també podria fer pensar en Ausiàs March, sense que necessàriament hi tinguí res a veure. És sabut que un dels llocs comuns de la crítica marquiana ha estat precisament la suposada «descurança» formal del poeta (veg., per posar només un exemple, els judicis de Riquer 1964, II, pp. 548-549).

amb l'exposició del cas personal i la demanda de mercè; a II, el poeta hi manifesta la intensitat de l'enamorament causat per la visió i el plaer derivat de la contemplació imaginativa d'una dama que, «esmaginant», es converteix en una divinitat; finalment, el poema III mostra els turments i les contradiccions de l'enamorat provocats per l'absència física de la senyora.

Sota aquests plantejaments temàtics descrits tan succintament poden rastrejar-s'hi molts motius habituals de la tradició, però alhora n'han desaparegut molts d'altres ben característics de la poesia trobadoresca clàssica —i que en canvi es mantenen en altres poetes de finals del XIV i de principis del XV<sup>18</sup> i de la producció dels trobadors tardans i dels poetes que concorren als certàmens de Tolosa, com ara els valors ennoblidors de la *fin'amor* i la conversió de la passió amorosa en una forma de virtut amb implicacions ètico-religioses. Ben bé com si tots aquests valors haguessin passat directament de les poesies líriques d'un Guilhem de Montanhagol o d'un Guiraut Riquier a les ficcions al·legòriques que són *La Joyosa Garda* i *Lo Rauser de Vida Gaya*, amb la seva atenció doctrinal a l'ètica cortesa. A la lírica de Jacme March, doncs, l'amor és únicament una passió poderosa provocada per la visió de l'objecte d'aquest amor i que, afectant especialment els sentits interiors de l'enamorat, resulta analitzada en la seva naturalesa, els seus camins i les reaccions anímiques que provoca.<sup>19</sup> No cal dir que tot això exigeix un discurs fonamentalment introspectiu que fa emergir, amb una importància tota nova, el valor de l'enteniment, del pensament i de la imaginació. Si a I el bon funcionament de l'amor està subordinat al paper actiu de les facultats intel·lectives, a II i III s'insisteix, exaltant o amb una funció consoladora, en la permanència de la imatge de la dama a la *vis imaginativa* del poeta! Ja veurem com aquesta prefe-

18. No tenen cabuda a la poesia de Jacme March, doncs, ni la metàfora feudal i el vassallatge amorós, ni les circumstàncies externes de la relació amb la senyora (als poemes II i III l'absència hi és tractada únicament des del contrast presència-absència en la subjectivitat del poeta, que quan no pot veure recorre a la seva *vis cogitativa*), ni les seves actituds concretes (*bell respost*, *ingratitude*, etc.), i menys encara les figures del *gilos* i els maldients o els motius relacionats amb la naturalesa primaveral.

19. Gairebé no cal afegir que el sentiment amorós es presenta desprovist de qualsevol nota de sensualitat, no solament perquè la concentració en la visió interior del poeta l'exclou, sinó també perquè el poema I és explícit en l'atribució a la dama d'un «gest ple d'onestat». A grans trets, doncs, Jacme March no fa sinó continuar i validar doctrinalment la tradició triomfant als certàmens tolosans, que té el seu fonament en les formulacions trobadoresques tardanes d'un Guilhem de Montanhagol, un Guiraut Riquier o, en part, un Peire Cardenal, i que no desdiiu de la tònica habitual de la poesia catalana de finals del segle XIV. És més, els mateixos textos al·legòrics de l'autor recullen explícitament el rebuig de la *desonestat* i la renúncia a la satisfacció del desig.

rència pel paper de l'enteniment i dels sentits interiors respon a un deliberat acostament a una mena de saber que, amb un lèxic més científic que el presentat per la tradició, ha de servir per ampliar, prestigiar i modernitzar uns motius antics.

Certament, la tendència a la introspecció, a la visió interior i a l'exposició d'estats sentimentals extàtics o agitats no és, en termes absoluts, una característica exclusiva de Jacme March, i en la manifestació extrema que n'és el poema III s'assimila perfectament a la mateixa tendència en poetes una mica posteriors com Andreu Febrer o Gilabert de Próxima, i de fet en pràcticament tota la poesia catalana del segle xv. Però la comparació amb aquests autors, i amb les seves pròpies composicions en noves rimades, revela una reducció de la terminologia cortesa —tan ortodoxament mantinguda als poemes allegòrics<sup>20</sup>— que té la seva contrapartida en la selecció deliberada d'un vocabulari intel·lectual fins ara inèdit en la tradició local de la lírica d'amor.<sup>21</sup> És a dir: termes com *fin'amor* i els seus derivats, *joï*, *pretz*, etc., en definitiva moltes de les marques lèxiques que remetien als trobadors han desaparegut. En canvi, sorprenem la presència de conceptes que, tot i no ser nous, no tenen força evocativa en relació a la *fin'amor* pel seu caràcter molt general (és el cas del verb *pensar* i de termes com *passio* (II, 26), *virtut* (I, 28 i 32) o *sentiment* (I, 27, II, 7)); i, sobretot, si alguns mots comuns es carreguen de sentit tècnic (com ara el terme *alt* al poema I), molts d'altres deriven directament del vocabulari doctrinal, com és el cas d'*espirit*, *enteniment*, *occasio* i *moviment* al poema I, als quals es poden afegir la *calitat* i el verb *esmaginar* de les peces II i III.<sup>22</sup>

No hi ha dubte que la reducció del vocabulari cortès i la seva substitució per un lèxic abstracte i vagament filosòfic fa que en aquesta lírica, malgrat la previsible fidelitat als mecanismes essencials de la re-

20. Vegeu el capítol sobre el lèxic cortès de *La Joyosa Garda i Lo Rauser de Vida Gaya* a Pujol 1990, pp. 234-245. La fidelitat, lèxica i de sentit, de les noves rimades a la tradició trobadoresca s'explica pel seu caràcter volgudament arcaïtzant, inclosos els aspectes lingüístics.

21. Acoto el terreny a la tradició local perquè, com ja sabem, les terres itàliques que veuen néixer l'estilnovisme i el que ve després són tot un altre món.

22. Afegeixo, com a característica de conjunt, el predomini absolut de substantius abstractes o pertanyents al component moral de la persona i l'absència de referències concretes a la realitat exterior. És un punt de referència útil per a la mena de descripció que intento l'estudi de Di Girolamo 1977, dedicat a Ausiàs March, que permet constatar en la breu obra lírica de Jacme March la tendència a uns usos lingüístics semblants als que Di Girolamo estableix per al seu nebot.

lació amorosa, hi hagi un aire de novetat<sup>23</sup> derivat de la manera literària adoptada. I si per als trobadors dos-centistes la poesia d'amor es prestigiava fent d'aquest sentiment una forma de saber i una font de millorament moral, la lírica amorosa de Jacme March sembla perseguir un objectiu semblant per un altre camí, el de dotar l'expressió d'un lèxic que vesteix els textos amb una aparença sàvia i que hauria de servir per descriure amb més precisió els moviments anímics de l'enamorat.

§6 Que aquesta aparença va fer algun efecte ho indica l'assenyalada inclusió dels poemes de Jacme March entre els d'Ausiàs, una de les dues úniques dades que permeten dir alguna cosa sobre la recepció dels textos. L'altra dada, més concreta, sembla postular per a Jacme March una certa consideració com a autoritat en matèria amatòria: Pere Torroella, a «Tant mon voler s'es dat a mor», atorga als versos inicials del poema II, que expliquen com l'ànima humana és presa per la passió amorosa, la primera plaça a l'hora de construir a base de citacions la història de les seves dissorts sentimentals; Jacme March hi esdevé, de tots els *trobadors* que han «profetat» els turments del jo enamorat, el més antic d'entre els catalans.<sup>24</sup> Vegeu-ne el text:

Un sobrespler m'es vengut per lo veure,  
ffent me passar e concebre desig  
quí no's partra de mi, e no u puch creure,  
pus calitat veig estar en lo mig;  
e a-m crescut un ten estrem voler,  
quí per son nom es apallat amor,  
quí-m tol lo seny, sentiment e saber,  
e fa u que may he gustat tal sabor.<sup>25</sup>

23. Pagès parlava, de manera potser excessiva, d'una voluntat de renovar els temes per part de Jacme March: «On sent qu'il a cherché à renouveler un thème depuis longtemps épuisé, et qu'il s'est conformé de tous points aux nouvelles idées du temps» (Pagès 1912, p. 148). És sabut que per a l'erudit rossellonès aquestes «idees del temps» passen fonamentalment per l'escolàstica.

24. Ocupa, concretament, els versos 52-59 del poema de Torroella (veg. l'ed. Bach i Rita 1930, pp. 100-132). La datació més comunament acceptada per al «Tant mon voler» és c. 1436-1445 (veg. Riquer 1964, III, pp. 162-163).

25. Cito segons el text fixat en la meua edició, basat en el manuscrit J. Els manuscrits del «Tant mon voler» presenten algunes lliçons divergents, la més interessant de les quals és la forma *sobtos pler* en comptes de *sobrespler*: em sembla una variant significativa per tal com remarca la immediatesa de l'enamorament (cf. l'adverbi *tantost* al vers 18 del poema I).



El sentit és clar: la visió de la dama provoca un plaer intens que fa néixer un desig durador i un voler extrem —l'amor— que destrueix les facultats racionals del poeta. A partir de la segona estrofa d'aquest text el poeta desenrotlla els valors idealitzadors de l'*esmaginar* en absència de la visió: res d'extraordinari,<sup>26</sup> si no fos per l'abstracció conceptual, la insistència en l'*esmaginar* i, en l'estrofa citada, l'aparició dels termes de regust filosòfic *calitat* i *mig*, d'interpretació difícil però que tenen la seva importància des del moment que són els responsables de la durabilitat del desig que s'hi descriu.<sup>27</sup>

§7 Com acabem de veure, al poema II Jacme March ressegueix l'origen de la passió amorosa des del cas personal del jo que hi parla. L'I, en canvi, apareix com una exposició teòrica i despersonalitzada sobre el naixement i la naturalesa de l'amor, reduïts a la concurrència de dues classes de delits. Aquest caràcter teòric n'explica l'estructura rígida (un element més de prestigi intel·lectual), amb dues estrofes inicials que recorren separadament sobre els efectes dels dos sentiments amorosos, dues més que els exposen separadament i una darrera que en resumeix els efectes, tot orientant el poema cap a la demanda de mercè de la tornada. Malgrat tot, la claredat de l'estructura no es correspon sempre amb la claredat del sentit.<sup>28</sup>

26. Vull dir que el tema no és desconegut de la lírica trobadoresca i post-trobadoresca, des de la visió amb els «ulls del cor» en Ponç de la Guàrdia i molts altres trobadors: veg. sobre tot les cançons «Plus ai de talan que no soill», vv. 22-34, i «Faray chanzo ans que veinha. l laig tems», vv. 19-24 (ed. Frank 1949, pp. 294 i 296, i cf. Schultz-Gora 1905 i Cropp 1975, p. 264, nota 29); en àmbit català vegeu el poema de Bernat Serra «Pus so destret nom tenguats a follia», vv. 35-36 (ed. Riquer 1954-56, pp. 151-158). La diferència de Jacme March amb tota aquesta tradició reposa sobre l'ús del verb *esmaginar* i la funció del pensament. De fet, entre els trobadors les funcions *cogitativa* i *imaginativa* es produeixen sempre al cor, fins i tot en casos en què *cor* i el verb *pensar* són concurrents (veg., en aquest sentit, els següents versos de Rigaut de Berbeilh: «que mon cor teing enclaus, / Miels de dompna, de vos en pensamen / tan iauzen / que, quant en re m'azir, / del doutz pensar pert l'ir'ab l'esiauzir»; «Atressi con Persavaus», vv. 29-33, ed. Varvaro 1960, pp. 138-139). Aquestes dades, al costat del fet que en versions franceses de Sant Bernat els conceptes *animus*, *cogitatio* i *mens* es tradueixin sistemàticament per *cuer* (veg. Cropp 1975, p. 255, nota 4), fan pensar que metàfores del tipus *oculi mentis*, freqüents a la literatura eclesiàstica medieval (veg. Curtius 1981, pp. 201-203), no s'aclimaten a la poesia romànica d'amor.

27. Donat que *qualitat* designa en la tradició aristotèlica allò que forma part de la definició substancial de les coses, és possible que el terme es refereixi abstractament a les virtuts de la dama, que existirien en la mesura justa («en lo mig»). Amb tot, a la vista d'alguns passatges d'Ausiàs March (i especialment de LXXXI, vv. 17-20) també es podria pensar que indica un acordament de qualitats entre el poeta i la dama.

28. A Pagès li semblava que l'obscuritat depenia del «caractère philosophique» i del «système compliqué de ses rimes» (Pagès 1912, p. 146, i veg. 1949, p. 22). No costa gaire adonar-se que no és l'esquema mètric de la composició el responsable dels problemes que suscita, ni tampoc exactament el «caractère philosophique». Més aviat hi contribueixen la poca precisió in-

Els versos 1-16 de la composició expliquen fonamentalment que l'amor (o la seva «perfeta obra») és el resultat de dues *delectationes* (així és com entenc el sentit dels dos *alts*)<sup>29</sup> que han de ser concorrents per tal que aquell atenyi la perfecció (una de sola, diu als versos 3-6, s'esvaeix quan desapareix la visió), tot advertint que aquesta concurrència resulta mortal si l'amor no confereix també aquests delits a l'ésser estimat. A part d'alguns problemes sintàctics, fins aquí tot té un deliberat caràcter abstracte, subratllat pel lèxic usat (*cars, equaltat, loch* o *occasio*), i el líptic fins al punt que el sentit només pot ser il·luminat per la lectura de les estrofes següents.<sup>30</sup>

Si abordem la tercera cobla, que explica el primer *alt*, ens trobem davant un lloc comú de la lírica amatòria, que no fa sinó recollir el vell principi aristotèlic «visio corporalis est principium amoris sensitivi»,<sup>31</sup> il·lustrable amb tants textos com es vulgui.<sup>32</sup> És a dir que el pri-

---

relectual de la doctrina exposada, el retardament de l'explicació del que són exactament aquests *alts* que inauguren el poema i una certa inhabilitat sintàctica en alguns passatges, d'altra banda segurament afectats de corrupció.

29. És a dir, amb Aristòtil, que la causa de l'amor és «ea quae per visum delectatio» (*Eth. Nicom.*, IX, 5; *apud* Nardi 1984, p. 17 i n. 22; per a sant Tomàs *delectatio* s'identifica amb *passio* i amb *gaudium* (veg. *Summa Theologiae*, I<sup>a</sup> IIae, XXX, 1 i 4)). Per al terme *alt*, que Pagès 1949 tradueix per «plaisirs», veg. sobretot *DECLC*, s.v. *altar* (I, p. 234), amb tots els matisos d'«atracció», «inclinació», «agradança» (i cf. el *piacimento* dels poetes de l'escola siciliana a Nardi 1984, p. 17). Fixem-nos que dins el text Jacme March usa com a sinònims aproximats els termes *grat* (v. 17, i cf. la lletra de Pere Torroella citada més avall) i *volors* (v. 36). En la lírica del XV usen el terme en el mateix sentit Ausiàs March («Alt e amor, d'on gran desig s'engendra»; III, v. 1; ed. Bohigas 1952-59, II, p. 12) i Lluís de Vilarrasa a la seva primera balada, que presenta més d'una semblança amb els poemes I i II de Jacme March: «L'esmeginar m'a fet semblar millor / Tot ço de que l'alt ha comensament, / E, crexen l'alt, dobra m'l'esmaginar» (vv. 11-12; ed. Pagès 1936, p. 254). En la tradició trobadoresca Cerverí deia que «els pus savis dels actors / han dit amors de so qu'es voluntatz / que ven d'azaut» (núm. 109, vv. 22-24; ed. Riquer 1947, p. 309), una idea que retrobem al v. 21 de la cançó «Celeis cui am de cor e de saber» de Guiraut de Calanson (veg. el text a Riquer 1975, pp. 1081-1084) i en diversos passatges de l'epístola de Guiraut Riquier que la interpreta (veg. sobretot vv. 313-315 i 396-398; ed. Linskill 1985, pp. 281 i 284).

30. És a dir, no se'n diu en què consisteixen els *alts* ni quin és el que empresona poc; tampoc no s'expliciten el complement de *partir* al vers 6 ni el referent del pronom *als* al 7; i el mateix caràcter d'indeterminació el comparteixen el treball de l'amor als versos 11 i 12, l'*egualtat* del 14 o el «loch d'on ve l'occasio primera» per definir la dama del 15.

31. *Eth. Nicom.*, IX, V, 3 (i cf. XII, 1 i la *Summa Theologiae* de sant Tomàs, I<sup>a</sup> IIae, 27, 3).

32. Ja és sabut que segons Andreu el Capellà «Amor est passio quaedam innata procedens ex visione et immoderata cogitatione formae alterius sexus» (*De amore libri tres*, I, I; ed. Creixell 1985, p. 54), i cf. aquests versos d'Aimeric de Belenoi citats per Matfre Ermengaud: «Que fin'amors, so sapchatz, / Non es als mas voluntatz / Qu'adutz ins el cors vezers / On la rete Bel-plazers, / E vieu de [dous] pessamen» (*Breviari d'amor*, vv. 27825-27829; ed. Azàis 1862-88, II, p. 431). Veg. també els versos d'Aimeric de Peguilhan citats a l'anotació al poema XI de Jordi de Sant Jordi a l'edició Riquer-Badia 1984, p. 195 (l'amor, segons el trobador, neix «d'aisso que l'huelh fan al cor agradar»), els passatges de Cerverí i de Guiraut Riquier citats a la nota 29 i el primer capítol de Nardi 1984, pp. 9-22. En la poesia catalana de finals del XIV

mer *alt*, condició necessària per a l'existència de l'altre, deriva efectivament de la visió plaent de la bellesa de la dama i de les virtuts que s'hi manifesten (la joventut, la noblesa, el gest honest i altres béns de natura);<sup>33</sup> afectant intensament, a través dels ulls, el cor de l'amant, aquesta visió plaent provoca una primera, i immediata, reacció amorosa —en termes tècnics un *moviment*,<sup>34</sup> el mateix que es descriu, com s'ha vist, al començament del poema II.

Si continuàvem llegint l'exposició dels efectes de l'amor en aquest darrer poema II, veuríem de seguida que som duts al terreny de l'actuació de les potències de l'ànima sensible (l'*esmaginar* fonamentalment), i doncs a prop de les idees que subjauen a la definició del *De amore* apuntada més amunt, que recollint elements de procedència aristotèlica situa l'amor en la *immoderata cogitatio*. En conseqüència, i vist el que s'ha dit del primer *alt* al poema I, seria previsible trobar en aquest text les mateixes idees. Tanmateix no sembla que el segon *alt* descrit a l'estrofa quarta s'hagi d'identificar amb la *cogitatio* o amb qualsevol altra operació de l'ànima sensible, perquè no hi ha cap referència a la conservació imaginativa d'allò que han percebut els sentits exteriors, i, és més, perquè el *moviment* descrit pel poeta pren fonament a l'*espirit* i té com a objectiu una sèrie de virtuts interiors de la dama<sup>35</sup> que

són especialment il·lustratius d'aquesta formulació del tema els poemes IV, IX i XIII de Gilibert de Pròxita (ed. Riquer 1954, pp. 46-47, 57-59 i 68-70).

33. Els béns naturals són les manifestacions externes de la bellesa física i moral, i resulta indicatiu el gest honest del v. 19, manifestació d'una honestat interior, a propòsit del qual és inevitable recordar el valor que té en la descripció de la bellesa física de la dama al poema XXIII d'Ausiàs March (el gest i la *lista*, tots dos oposats al *color* i al *tall*, formen part de la categoria de coses la percepció de les quals està reservada a l'home *suptil*; veg. el text a l'edició Bohigas 1952-59, II, pp. 83-85, i cf. els comentaris de Badia 1987, pp. 21-22). Dino del Garbo, comentant la cançó «Donna mi prega» de Guido Cavalcanti, ja havia advertit a principis del XIV que l'amor prové de l'aprehensió de la «forma illius rei pulchra, vel ex gestibus illius formae», perquè la dona no només plau «ratione eius quod amans comprehendit quod est pulchra ratione coloris, et figurae eius et quantitatis et finium. Imo etiam aliquando placet ratione eius quod comprehenditur per sensus alios, verbi gratia, ratione loquelae eius, et aliorum gestuum qui comprehenduntur per alios sensus» (els subratllats són meus; veg. Bird 1940-41, pp. 154-165).

34. Per al terme *moviment* vegeu Pagès 1912, p. 307, i la *Summa* de sant Tomàs, I<sup>a</sup> IIae, XXX, 1, on se'n explica que la *delectatio* «est motus animae» (i cf. l'ús del verb *mouere* al vers 21 del poema).

35. És a dir hàbits, i no «bens de que natura dona». Aquestes virtuts són en general de dependència trobadoresca o posttrobadoresca, però crida inevitablement l'atenció el *gentil cor* del vers 28, que Riquer i Romeu han atribuït a influència estilnovista (veg. Riquer 1954-56, p. 177, i cf. 1964, I, p. 551; Romeu 1989, p. 160). Amb tot, la simple expressió *gentil cor* aplicada a la dama pot no tenir més valor que el de *gentil* aplicat al cos, amb el valor de «cortès» o «noble», que és el sentit que té al vers 19 (a diferència dels possibles préstecs estilnovistes en la poesia de Melcior de Gualbes observats per Riquer 1954-56, pp. 170-173 i 176-179). Fet i fet, l'expressió *gentil cor* no és estranya als trobadors: Peire Cardenal diu que «fin'amors

contenten i deliten l'*enteniment* del contemplador<sup>36</sup> (tot garantint al seu torn l'autenticitat de l'amor perquè, si entenc bé els versos 31-32, és el que mou la voluntat a estimar o a aïrar la font d'aquests *alts*).<sup>37</sup>

§8 Com que l'estrofa cinquena, conclusiva, no presenta problemes seriosos de sentit (l'actuació conjunta de les dues atraccions hi és comparada a una soldadura creada en alguns amants, entre els quals el poeta, que demana a l'amor que les doni també a la dama),<sup>38</sup> m'aturaré a les cobles tercera i quarta, que ens informen, doncs, que la *ver'amor* és el resultat d'una doble delectació: una evident novetat en la tradició poètica que li és pròpia a Jacme March, no per l'ús del terme *alt*, certament,<sup>39</sup> però sí pel desdoblament en dues operacions separables atentes respectivament als béns naturals i a les virtuts morals. La presència d'un lèxic intel·lectual referit a les operacions de l'ànima humana s'afegeix a aquesta divisió d'atraccions i planteja alguns problemes que tot seguit exposo. Quan en la tradició poètica catalano-occitana trobem teoritzacions relatives a l'amor, el que se'ns ofereix és sovint una teoria general del valor ennoblidor de la passió amorosa, que és el que recullen parcialment els textos narratius del mateix Jacme March;<sup>40</sup> i quan es pretén d'entrar en el terreny de la psicologia amorosa el lloc comú de la visió s'acompanya normalment de referències elementals al cor, i més rarament al pensament —la *cogitatio*—, com a seu de

mou de gran lialèza / e de franc cor gentil e ben apres» (335, 6; ed. Lavaud 1957, p. 42) i a *Flamenca* se'ns informa que Guillem de Nevers «ac lo cor franc e gentil» (v. 1757; ed. Gschwind 1976, I, p. 68).

36. Parteixo del pressupòsit que *enteniment* vol dir «intel·lecte», i que l'*esperit* remet a l'ànima racional. Amb tot, sóc conscient que el sentit dels termes no es deixa precisar fàcilment, i que es poden fer objeccions a aquesta lectura a la vista de l'ús desviat del primer terme al poema III de Jacme March (on el poeta diu «qu'e l'entaniment / esmaginant que veure prestant / aquells grans bens qu'en lo seu cors remir» (vv. 18-20), i doncs el terme es confon amb la imaginació i la *cogitatio*) i d'un ús molt lat d'*esperit* com a sinònim d'ànima sensible en uns versos de la segona balada de Lluís de Vilarrasa: «Car jo tostemps ab ulls de l'esperit / veig ço que pens, qu'es mon be desigat» (vv. 19-20; ed. Pagès 1936, p. 255).

37. La interpretació dels versos 31-32, possiblement deturpats, és hipotètica: entenc que la presència del segon *alt* pot empenyer positivament cap a l'amor o fer deixar d'estimar; sigui quina sigui la tria de l'enteniment, la seva intervenció garanteix l'amor autèntic.

38. Idea, aquesta darrera, en la qual s'insisteix a la tornada i que ja s'havia insinuat a la segona estrofa. Per als versos 35-36, que també semblen deturpats, vegeu la traducció que proposo en apèndix.

39. Ja hem vist (*supra*, nota 29) que aquesta mateixa tradició ha establert que l'amor ve d'*azaut*, o de *grat*. Veg. també el fragment d'una lletra de Pere Torroella reproduït més avall (§8).

40. O en un context més pròxim el *Vers d'amor* premiat a Tolosa que comença «Puis per amors fis pretz es mantengutz», degut al mateix Bernat que debat en vers amb Jacme March al poema VII (veg. Riquer 1950, pp. 299-302, i Pujol 1991).

l'amor.<sup>41</sup> En canvi, l'atenció a la fenomenologia amorosa implicant termes com imaginació o intel·lecte és a les terres hispàniques un fenomen literari, molt del segle XV,<sup>42</sup> amb arrels en el saber divulgat per la filosofia natural i la ciència mèdica.<sup>43</sup> Aquest era —en altres terres i en un altre món cultural— el context de l'«ottimo filosofo naturale» Guido Cavalcanti i la seva cançó «Donna mi prega», comentada pel *phiscus* Dino del Garbo<sup>44</sup> a la mateixa època que els metges de Montpellier incorporaven el procés de l'amor-malaltia a la teoria aristotèlica del coneixement.<sup>45</sup> D'aquí en resulta que, a grans trets, l'amor és suscitat per l'aprehensió sensible d'una forma que plau, que es comunica successivament als diversos sentits interiors, del *sensus communis* fins a la *vis aestimativa* —que és on, per als metges, s'atura el procés—<sup>46</sup> o fins a l'ànima racional, on l'intel·lecte possible, que té la funció d'abstracture i conèixer la veritat, governa la voluntat.<sup>47</sup> Així és com, més simplificadament encara, Ausiàs March explica l'amor *delitable*:

41. N'he donat exemples més amunt, a les notes 29 i 32.

42. Per a l'àmbit hispànic vegeu especialment la primera part del capítol «*Aegritudo amoris* y determinismo astrológico» a Cátedra 1989, pp. 57-69, que partint de la figura d'Alfonso Fernández de Madrigal (el Tostado) vincula les teoritzacions de l'amor quatre-centistes a l'ambient universitari. Dins el marc estricte de la poesia catalana podríem citar, entre d'altres, els noms d'Ausiàs March, Pere Torroella o Francesc Alegre. Veg. més avall.

43. Per a la valoració de les doctrines mèdiques, en contrast amb les dels teòlegs, veg. Whinnom 1985, pp. 9-35. Sobre l'actuació de les potències de l'ànima sensible en el coneixement humà es pot citar una llarga tradició de textos que van del *De anima* aristotèlic fins a la *Summa* de sant Tomàs: veg. Moreau 1976, pp. 72 ss., Favati 1975, pp. 198-205, i el comentari de Dino del Garbo a Cavalcanti a Bird 1940-41. Vegeu les notes següents.

44. És conegut el fet que la interpretació d'aquesta cançó, que aborda l'explicació del naixement de l'amor i la seva fenomenologia des del *natural dimostramento*, ha donat lloc a lectures ben divergents; vegeu, com a exemples, la lectura averroista de Nardi 1984, pp. 81-124, i la que, atenent-se a la teoria tomista del coneixement, porta a terme Favati 1975, pp. 205 ss. El comentari de Dino del Garbo, amb els aclariments oportuns de l'editor, es pot llegir a Bird 1940-41.

45. Vegeu una bona visió de conjunt de l'evolució del tractament mèdic de la malaltia d'amor a McVaugh 1985, pp. 12-24. La bibliografia sobre el tema és abundosa, i a part dels estudis citats de Whinnom i de McVaugh vegeu Lowes 1913-14, Nardi 1959, Ciavolella 1976 i Heiple 1983 (aquest darrer amb referències a Ausiàs March). Arnau de Vilanova és autor d'un *Tractatus de amore heroico*, anterior a 1275, editat per McVaugh 1985, pp. 43-54, i comentat a les pp. 30-33 d'aquesta edició (veg. també les pp. 33-39, dedicades fonamentalment al *Lilium medicinae* de Bernat de Gordon).

46. Per a la ciència mèdica, atenta al component patològic, la malaltia amorosa ve provocada, a part de les raons fisiològiques valorades diversament segons els autors, per la corrupció de la virtut estimativa, que jutja l'objecte percebut millor que cap altre, corrompud de la qual se segueix la fixació en la fantasia i la memòria del pensament obsessiu d'obtenir, dominant totes les virtuts sensitives, l'objecte de la passió (em remeto al *Tractatus* d'Arnau de Vilanova, d'on resumeixo aquestes idees; veg. l'ed. McVaugh 1985, pp. 46-47; per al *Lilium* de Bernat de Gordon, veg. tot el passatge sobre el «*morbus qui hercos dicitur*» a Lowes 1913-14, pp. 9-11).

47. Veg. especialment l'explicació que forneix Dino del Garbo en el seu comentari a Cavalcanti a Bird 1940-41, p. 164. Més en general, veg. Moreau 1976, pp. 49-79, i Favati 1975, pp. 198ss.

Aquest amor per nostres senys nos entra  
e fa present al comú seny, e passa  
lo presentat, per sos migs, al entendre,  
d'on voler creix tant com l'om s'i delita.<sup>48</sup>

Són els mateixos termes, sense moure'ns del xv català, que usa Pere Torroella per explicar a Francesc Ferrer que «*grat* és aprovació d'enteniment en aquelles coses que als sentiments se demostren amables, y és pròpiament lo mitgà per lo qual amor pren forma (...) És ver que [la voluntat] jamás se mou per si mateixa, mas con als corporals senys algunes coses plazibles se presenten, reportades per aquells al seny comú e fantasia e a l'estimativa e pensament, e mira l'enteniment aquelles qu'estima bones, algunes voltes ab consell de l'appetit sensitiu, altres de l'intellectiu, qu'és la rahó (...) D'aquest [del *grat*] pren llavors amor son propi e verdader nom, e llavors ha ell poder en nostre franch arbitre; que, com simplement se diu *grat*, pregua, mas no força».<sup>49</sup>

És clar que March, Torroella o Francesc Alegre són gent del xv, de quan ja s'han vulgaritzat aquesta mena de coneixements. Si els prenc com a punt de referència és únicament per constatar que no resulta gens evident que Jacme March, que no crea cap lligam entre els dos *alts* llevat de l'afirmació que un és *primer* i l'altre *darrer*, i que contradient les seves pretensions manté el cor com a residència de l'amor (veg. vv. 21- 22), vulgui resumir un procés d'aprehensió sensible i intel·lectual com el vist, precisament perquè la separació entre el que perceben els sentits i el que contenta l'enteniment correspon a la discriminació entre dues menes de valors en l'objecte de l'amor. Si la visió afecta *tantost* i de manera transitòria, l'enteniment, que *se contenta* i *s'i va delitant*, és dipositari d'un delit durador. La distinció és jeràrqui-

48. XLV («Los ignorants Amor e sos exemplos»), vv. 33-36 (ed. Bohigas 1952-59, II, p. 152). Segons l'editor, aquests versos expliquen el «procés de l'amor sensual» (II, p. 156), però oblidia la presència de l'*entendre*, l'oposició creada entre aquest amor i dues altres menes (el practicat «bestialment» (v. 41 ss.) i el «d'espirt» (v. 49 ss.)), i el fet que, encara que sigui «en servitut de l'acte», en aquest amor es desitgen «totes virtuts e seny de la persona» (vv. 38-40), com correspon a l'amor humà, participant del cos i l'esperit alhora. Per a la qüestió del conflicte entre la voluntat i la raó o l'enteniment, veg. l'article clàssic de Green 1949, especialment pp. 293-301.

49. Ed. Auferil 1989, p. 278. D'una manera més analítica encara Torroella explica l'amor en una lletra a fra Rocabertí (veg. l'ed. Bach i Rita 1930, pp. 282-285). Veg. també, en la mateixa direcció, el *Sermó de amor* de Francesc Alegre, editat per Càtedra 1989 (pp. 205-211, amb comentaris a les pp. 164ss.); el passatge que interessa (p. 209, línies 147-162), és de fet traducció del mateix text de Boccaccio (*Genealogiae deorum gentiliū*, IX, 4) amb què Alegre al·legoritzava Cupido a les seves *Transformacions* (Barcelona, Pere Miquel, 1494, ff. 157v-158r).

ca, perquè el caràcter efímer de l'aprehensió visual implica que el segon *alt* és qualitativament superior.<sup>50</sup> Com que ja he dit que no crec que hàgim de veure en el mot *enteniment* una simple confusió amb el que més pròpiament s'hauria d'anomenar pensament, i independentment del fet que Jacme March pugui estar pensant en els dos termes d'un procés conegut (cosa de la qual és lícit dubtar a la vista dels versos d'Ausiàs March citats més amunt, amb una idea de progressió ben clara), potser caldria veure en l'explicació dels dos *alts* una traducció a les coses de l'amor de la dualitat escolàstica entre els delits sensibles i els delits intel·lectuals de l'ànima humana<sup>51</sup> i la diversa valoració que uns i altres reben a ulls del pensament cristià.<sup>52</sup> Dit altrament, una vaga consciència de la participació de les potències sensibles i intel·lectives en l'amor hauria dut el poeta a separar en dues operacions diferents el que en realitat, segons els filòsofs naturals i la teoria del coneixement, és una sola operació complexa.

Ja hem vist que aquesta doble participació, entesa com un procés que va dels sentits a l'enteniment, intervé en l'amor delitable tal com l'explica Ausiàs March.<sup>53</sup> Amb tot, l'operació habitual d'aquest dar-

50. Sense dir-nos res, doncs, de la funció d'emmagatzematge i actualització de les imatges que tenen memòria i fantasia, per a les quals torno a remetre al poema II de Jacme March. Pel que fa a la valoració de l'enteniment com a agent de l'excel·lència del sentiment amorós, veg. el *Breviario de amor y amicitia*, d'Alfonso de Madrigal (ed. Cátedra 1986, p. 86; i cf. els comentaris de Cátedra 1989, p. 54).

51. Veg. per exemple la paràfrasi de l'*Ètica* a Nicòmac a la versió catalana del *Libre del tresor* de Brunetto Latini: «Delit és en II maneres: la I sensible, e és de part de la ànima sensible; l'altre és d'enteniment, e és de part de la ànima intel·lectual. Delit és allí on lo seny és, e seny no és sens arma sensible; donchs, és aquell delit de la ànima sensible. Així matex és delit allí on és l'enteniment, e enteniment és de la ànima racional; donchs, és aquell delit de la ànima de rahó» (II, XLVI, 6-7; ed. Wittlin 1971-89, II, p. 180). I cf. la *Summa Theologiae* de sant Tomàs, I<sup>a</sup> IIae, XXX, 1, 4, 5 i 6. El capítol I explica que «est autem duplex delectatio, ut infra dicitur, una quae est in bono intelligibili, quod est bonum rationis; aliae quae est in bono secundum sensum».

52. «Multo enim magis delectatur homo de hoc quod cognoscit aliquid intelligendo, quam de hoc quod cognoscit aliquid sentiendo, quia intellectualis cognitio et perfectior est et magis cognoscitur (...). Est etiam cognitio intellectiva magis dilecta; nullus enim est qui non vellet magis carere visu corporali quam visu intellectuali» (*Summa Theologiae*, I<sup>a</sup> IIae, XXX, 5).

53. Faig notar, en relació a les construccions intel·lectuals del poeta de Gandia, que la ciència mèdica de Montpeller, ja des d'Arnau de Vilanova (concretament des del *De parte operativa*, de c. 1311), ha implicat l'*Ètica* aristotèlica en la discussió de l'amor. Si Arnau exposa la naturalesa de l'amor segons que sigui *honestum*, *utile* o *delectabile*, Gerard de Solo, en unes *Questiones disputatae* de c. 1335, parteix de la mateixa tripartició per discutir l'amor-malaltia en la perspectiva del *bonum delectabile* que implica alhora els apetits sensitius i intel·lectuals (veg. McVaugh 1985, pp. 30-31 i 36). Remeto novament als textos de Torroella i d'Alegre citats més amunt. És un bon indicatiu de la difusió d'aquestes idees al segle XV que al *Tirant* puguin ser-hi parodiades en boca d'Estefania, que després de dividir homilèticament l'amor en *virtuosa*, *profitosa* i *viciosa* (és a dir, honest, profitós i delitable) defensa que la darrera «me par molt millor que neguna de les altres» (cap. 127, ed. Riquer 1979, pp. 406-407).

rer és també separar el domini dels sentits del domini de la raó, i en aquest sentit la metàfora de la soldadura que posa en joc Jacme March recorda la de la corda dels vv. 95- 100 del poema LXXXVII.<sup>54</sup> Però les semblances són més aparents que reals: la d'Ausiàs és la reflexió moral i problemàtica de l'home escindit entre unes altes exigències intel·lectuals i la realitat de les recaigudes a les mans de Venus, convertint la teoria que ell mateix elabora en una «màquina de tortura».<sup>55</sup> Jacme, en canvi, que no dubta gens del valor i de la possibilitat real d'aquesta unió, presenta una passió amorosa de realitat indiscutible i sense conflictes morals. En darrer terme, la problemàtica subjacent al seu poema és d'ordre convencional perquè acaba plantejant un dels problemes més elementals de la casuística trobadoresca que, si no la contradiu, sí que banalitza l'exposició teòrica. Així, l'extrema generalització de les còpies acaba trobant el seu referent en un cas concret d'amor<sup>56</sup> per reconduir-ho tot cap a les aigües canalitzades de la tradició.

§9 Malgrat els problemes vistos, és evident que aquest poema, i els altres dos amorosos de Jacme March, constitueixen una primera mostra, aïllada, d'una voluntat d'intel·lectualització de la lírica d'amor als darrers anys del segle XIV: ho confirmen les idees i la terminologia usada, malgrat la imprecisió intel·lectual. Amb tot, és també evident que el poeta és tan aliè a les formulacions de la filosofia natural que s'hauran d'explotar al segle següent com al rigor escolàstic d'Ausiàs, i que l'operació duta a terme no ha consistit sinó a arrencar l'amor de la seva contingència sensible i a dignificar-lo amb la intervenció de l'enteniment.

Ara bé, que Jacme March hagi volgut alçar tota aquesta bastida teòrica, i que per fer-ho s'hagi servit d'un vocabulari específic, suscita problemes d'ordre cultural que van més enllà del sentit que calgui atorgar al poema en qüestió, perquè un text com aquest, amb les seves aparença sàvia i eixutor doctrinal, no és del tot previsible en el context que li sabem a un poeta que es complau en les bromes versificades

54. Ed. Bohigas 1952-59, III, p. 140. Amb la diferència que si per a Jacme la soldadura és causada per l'*affany gran* (vegeu la nota 39 i la traducció dels versos per als problemes sintàctics), i ella sola garanteix la *ver amor*, el tercer *cordell* de la corda d'Ausiàs és la virtut. Fàcilment es podrien adduir altres passatges que ens durien a una òrbita similar i que podrien fer pensar en Jacme March com un *prédécesseur* literari del seu nebot.

55. L'expressió és de Lola Badia (1987, p. 12).

56. Ausiàs també ho fa sovint, però amb unes conseqüències literàries ben diferents. Veg. Badia 1983, Archer 1985, pp. 115 ss., i Archer 1987.



i en l'evocació d'universos allegòrics.<sup>57</sup> Tanmateix no podem pas deixar de pensar que en els ambients on es movia Jacme March bé devien plantejar-s'ho, què era l'amor, i que són aquests ambients els que podrien reclamar una resposta en els termes comentats, especialment si es tractava d'aparentar una saviesa que conferís autoritat. Desgraciadament, sabem molt poc de la cultura de l'autor (una cultura només deduïble dels textos, i que no apunta precisament a coses gaire sàvies), i això fa impossible indicar cap camí concret que el pugui haver induït a formulacions d'aquesta mena; l'únic que és donat de fer, de moment, és constatar que tot apunta a uns coneixements limitats i més que probablement de segona mà, qui sap si en relació amb la predicació coetània.<sup>58</sup> I és que al capdavant el poeta ja ens havia advertit que això era «lo seu parer»: opinió, i no ciència certa ni *natural dimostramento*.

57. No cal dir que seria molt útil poder datar uns textos que no ofereixen cap agafador cronològic, a diferència d'obres datables directament o indirectament que en general remeten a la dècada dels setantes. No fóra impossible que haguéssim d'explicar l'especificitat dels tres poemes amorosos per una situació cronològica més tardana, i qui sap si té a veure amb això el caràcter de la llengua d'aquests textos a què he fet referència a la nota 14. Malgrat el paper catalanitzador que poden haver exercit els copistes —no seria impossible que hi tingués alguna cosa a veure el veïnatge en el còdex amb Ausiàs—, és cert que no hi ha cap indicatiu d'occitanisme a les rimes, totalment absents dels mecanismes de la declinació occitana i amb formes fonètiques i morfològiques completament catalanes que no poden deure's a alteracions de còpia. Això obliga a preguntar-se fins a quin punt el contrast entre la fidelitat a la tradició trobadoresca que dóna sentit a les noves rimades i als textos lírics de debat (una part important dels occitanismes, presents fonamentalment a l'obra en noves rimades, corresponen al lèxic tècnic de la *fin'amor*), i una poesia amorosa en un cert sentit moderna en relació a aquesta tradició, i amb una notable reducció del vocabulari cortès, és també un contrast entre opcions lingüístiques conscients; és a dir: si la desoccitanització s'ha produït en unes composicions de característiques temàtiques i lèxiques peculiars, no és impossible que el recurs a la terminologia de la veritat científica hagi arrossegat el llenguatge poètic cap a la llengua pròpia d'aquestes veritats.

58. És prou significatiu de la difusió mediatitzada del saber escolàstic entre els laics el fet que un tractat com el *De regimine principum* d'Egidi Romà porti, en la seva versió catalana, un diccionari de «vocables escurs» (veg. Prats 1983). D'altra banda, que la predicació podia ser un bon camí per a la difusió d'un cert vocabulari i per al desvelament de les seves «escuretat» ho podria il·lustrar l'explicació de les potències de l'ànima i els sentits interiors («cogitació», «fantasia», etc.) en un dels sermons de Vicent Ferrer editats per Perarnau 1985, pp. 287-288.

APÈNDIX: EL POEMA I DE JACME MARCH<sup>59</sup>

- I Dos son los alts, segons lo meu parer,  
 ab que amor fa sa perfeta obra,  
 e del hun sols algun pora esser  
 un poch temps pres, mas sa libertat cobra,  
 que no sta'n pus lo durar d'un cars tal 5  
 sino en tant com se tarda.l partir,  
 si sta be l'als d'on l'altr'alt deu venir,  
 sens lo qual res no y ha perfet ni val.
- II Si y son abduy, vos dich qu'es cas mortal,  
 e tal que ans vos porieu morir 10  
 qu'ever remey, si se'n volgues jaquir  
 amor axi, sens obrar pus jornal,  
 perque no-s pot fer, sens una manera  
 qu'ell'ha de ffer, una tal egualtat:  
 que'l loch d'on ve l'occasio primera 15  
 haja ls dos alts e no y sia scusat.
- III D'aquests dos alts, lo primer es un grat  
 qu'hom ha tantost, sol vehent la persona  
 jove, gentil, ab gest ple d'onestat  
 e molt de bens de que natura dona. 20  
 Aquest aytal mou dels hulls, he primer  
 de dar al cor que l'altre moviment;  
 per que tal alt, si no-s primerament,  
 no pot depuys esser tan vertader.
- IV Enapres ve l'altre que us dich darrer, 25  
 qu'en l'esperit fa son bon fonament,  
 car vol bondat, graci'e sentiment,  
 ab gentil cor, seny, virtut e saber.  
 De cosas tals e semblants se contenta  
 l'enteniment, hi s'i va delitant; 30  
 aquest es l'alt que dona la empenta  
 e desamar, ver'amor reffermant.
- V Tals son los alts, e semblant virtut han  
 que de ços fa la bona soldadura  
 ab que d'amor sold'a lscuns affany gran 35  
 los dos volers, e fa l'obra que dura.

59. Presento el text segons la meua edició ja citada, sense l'aparat crític ni l'anotació. La traducció al català modern que segueix el poema té únicament la funció d'aclarir els passatges obscurs.

E jo per ço li suplich tant com sce  
que, pus en mi vol tant perfet obrar  
dant me.ls dos alts, que no.s vulla cansar,  
ans lla hon sab los vulla dar tambe.

40

TORNADA

VI Digna de molt, e a vos clam merce  
que, si amor de mi us volra tocar,  
no li vullau gens en res contrestar,  
ne gardeu jo si maresch tant de be.

Hi ha dos delits, segons el meu parer, amb què l'amor fa la seva obra perfecta, i només per un d'aquests hom podrà ser-ne pres durant algun temps, però recobra la seva llibertat, ja que un cas com aquest dura tant com triga la separació, si està bé tot allò d'on ha de derivar l'altre delit, sense el qual no hi ha res perfet ni que valguí.

Si hi són tots dos us dic que es tracta d'un cas mortal, i de tal naturalesa que us podríeu morir abans que obtenir remei si l'amor volgués deixar d'actuar així, sense obrar més jornal, perquè no es pot fer, sense una manera que ell [l'amor] té d'actuar, una tal igualtat: que el lloc d'on prové la causa primera tingui els dos delits i no en sigui excusat.

D'aquests dos delits, el primer és un grat que hom rep tantost, només veient la persona jove, gentil, amb un gest ple d'honestedat i molts béns dels que dóna la natura. Aquest delit prové dels ulls, i és primer a impactar el cor que no pas l'altre moviment; per la qual cosa si no hi ha aquest grat en primer lloc, després no podrà ser tan vertader.

Després ve l'altre que anomeno posterior, que estableix el seu bon fonament a l'esperit, car requereix bondat, gràcia i sentiment, amb cor gentil, seny, virtut i saber. L'enteniment s'accontenta de coses tals i semblants, i s'hi adelita; aquest és el delit que dóna l'empenta [a estimar] i [que dóna] el desamor, refermant l'amor autèntic.

Aquests són els delits, i tenen una força tal que amb això es fa la bona soldadura amb la qual l'afany gran d'amor solda a alguns els dos volers i fa l'obra que dura. I jo per això li suplico [a l'amor] tant com sé que, ja que vol obrar tan perfectament en mi donant-me els dos delits, no es cansi i vulgui donar-los també allí on ell sap.

Digna de molt, i a vós us clamo mercè que, si us toca el meu amor, no li contrasteu, i mireu si jo no mereixo tant de bé.

## BIBLIOGRAFIA CITADA

- Annicchiarico 1983-87: Annamaria Annicchiarico, *La «Fiammeta» catalana*. Edizione critica, con introduzione, note e glossario. 2 volums (L'Aquila: Japadre)
- Annicchiarico 1990: *Fronchino e Brisona*. A cura di Annamaria Annicchiarico (Bari: Adriatica Editrice)
- Archer 1985: Robert Archer, *The Pervasive Image. The Role of Analogy in the Poetry of Ausiàs March* (Amsterdam-Filadèlfia: John Benjamins)
- Archer 1987: *Problemes d'unitat i d'estructura en tres poemes d'Ausiàs March*, «Llengua & Literatura», 2, pp. 133-154.
- Auferil 1989: Francesc Ferrer, *Obra completa*. A cura de Jaume Auferil (Barcelona: Barcino)
- Azaïs 1862-1888: *Le Breviari d'Amor de Matfre Ermengaud, suivi de sa lettre à sa soeur*. Publié par la Société Archéologique, Scientifique et Littéraire de Béziers. Introduction et glossaire par Gabriel Azaïs. 2 volums (Béziers-Paris: Benzezech-Roque / Frank)
- Bach i Rita 1930: Pedro Bach y Rita, *The works of Pere Torroella* (Nova York: The Hispanic Society of America)
- Badia 1983: Lola Badia, *El poema proemial d'Ausiàs March*, «L'Espill», 17-18, pp. 51-65.
- Badia 1987: Lola Badia, «E visch de ço que persones no tasten». *De l'«ebrietat» amorosa en els poemes de «Llir entre cards»*, dins «Estudis de literatura catalana al País Valencià» (Alacant: Universitat), pp. 11-24.
- Bird 1940-41: Otto Bird, *The Canzone d'Amore of Cavalcanti According to the Commentary of Dino del Garbo*, «Mediaeval Studies», 2, pp. 150-203, i 3, pp. 117-160.
- Bohigas 1952-1959: Ausiàs March, *Poesies*. A cura de Pere Bohigas. 5 volums (Barcelona: Barcino)
- Bohigas 1982: Pere Bohigas, *La llengua de Jacme i Pere March* (1969), dins «Aportació a l'estudi de la literatura catalana» (Montserrat: Publicacions de l'Abadia), pp. 139-154.
- Cátedra 1986: *Del Tostado sobre el amor*. Notícia preliminar de Pedro M. Cátedra (Bellaterra: Stelle dell'Orsa)
- Cátedra 1989: Pedro M. Cátedra, *Amor y pedagogía en la Edad Media (Estudios de doctrina amorosa y práctica literaria)* (Salamanca: Universitat)
- Ciavolella 1976: Massimo Ciavolella, *La «malattia d'amore» dall'Antichità al Medioevo* (Roma: Bulzoni)
- Creixell 1985: Andrea Capellani / Andrés el Capellán, *De amore / Tratado sobre el amor*. Por Inés Creixell Vidal-Quadras (Barcelona: El Festín de Esopo / Quaderns Crema)
- Cropp 1975: Glynnis M. Cropp, *Le vocabulaire courtois des troubadours de l'époque classique* (Ginebra: Droz)
- Curtius 1981: Ernst Robert Curtius, *Literatura europea y Edad Media latina*. 2 vols. (Mèxic-Madrid-Buenos Aires: Fondo de Cultura Económica [1955]) [= *Europäische Literatur und lateinisches Mittelalter* (Bern: A. Francke AG Verlag, 1948)]

- DCVB: Antoni Maria Alcover-Francesc de Borja Moll, *Diccionari català-valencià-balear*, 10 volums (Palma de Mallorca: Moll, 1980)
- DECLC: Joan Coromines, *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*, 9 volums (Barcelona: Curial, 1980-1991)
- Di Girolamo 1977: Costanzo di Girolamo, *Ausiàs March and the Troubadour Poetic Code*, dins «Catalan Studies. Volume in Memory of Josephine de Boer» (Barcelona: Hispam), pp. 223- 237.
- Favati 1975: Guido Favati, *Inchiesta sul dolce stil nuovo* (Florència: Felice le Monnier)
- Frank 1949: István Frank, *Pons de la Guardia, troubadour catalan du XIIe siècle*, «BRABLB», XXII, pp. 229-327.
- Green 1949: Otis H. Green, *Courtly Love in the Spanish «Cancioneros»*, «PMLA», 64, pp. 247-301.
- Gschwind 1976: *Le Roman de Flamenca. Nouvelle occitane du 13e siècle*. Texte établi et commenté par Ulrich Gschwind, 2 vols. (Bern: Francke).
- Heiple 1983: *The «accidens amoris» in lyric poetry*, «Neophilologus», LXVII, pp. 55-64.
- Jeanroy 1974 [1915]: *Les chansons de Jaufré Rudel*. Éditées par Alfred Jeanroy (Paris: Champion)
- Lavaud 1957: *Poésies complètes du troubadour Peire Cardenal (1180-1278)*. Publiées par René Lavaud (Tolosa de Llenguadoc: Privat).
- Linskill 1985: Joseph Linskill, *Les épîtres de Guiraut Riquier, troubadour du XIIIe siècle* (Lleida: Association Internationale d'Études Occitanes)
- Lowes 1913-14: John Livingston Lowes, *The Lover's Malady of Hereos*, «Modern Philology», 11, pp. 491-546.
- McVaugh 1985: *Arnaldi de Villanova Opera Medica Omnia. III: Tractatus de amore heroico. Epistola de dosi tryacalium medicinarum*. Edidit et praefatione et commentariis anglicis instruxit Michael R. McVaugh (Barcelona: Universitat).
- Moreau 1976: Joseph Moreau, *De la connaissance selon S. Thomas d'Aquin* (Paris: Beauchesne)
- Nardi 1959: Bruno Nardi, *L'amore e i medici medievali*, dins «Studi in onore di Angelo Monteverdi», (Modena), II, pp. 517-542.
- Nardi 1984: Bruno Nardi, *Filosofia dell'amore nei rimatori italiani del duecento e in Dante*, dins «Dante e la cultura medievale» (Roma: Laterza), pp. 9-79.
- Pacheco 1963-1968: Francesc de la Via, *Obres*. Introducció, text i notes per Arseni Pacheco. I: *Procés de la senyora de Valor contra en Bertran Tudela*; II: *A bella Venus, Libre de fra Bernat, Les cançons, La cobla* (Barcelona: Biblioteca Catalana d'Obres Antiques).
- Pagès 1912: Amédée Pagès, *Auzias March et ses prédécesseurs. Essai sur la poésie amoureuse et philosophique en Catalogne aux XIVe et XVe siècles* (Paris: Champion [reprint Ginebra: Slatkine 1974])
- Pagès 1934: Amadeu Pagès, *Les cobles de Jacme, Pere i Arnau March. La poesia lírica d'abans d'Auzias March* (Castelló de la Plana)
- Pagès 1936: Amédée Pagès, *La poésie française en Catalogne du XIIIe siècle à la fin du XVe* (Tolosa de Llenguadoc-Paris: Privat-Didier)

- Pagès 1949: Amédée Pagès, *Les «coblas» ou les poésies lyriques provenço-catalanes de Jacme, Pere et Arnau March* (Tolosa de Llenguadoc: Privat)
- Parramon 1987: Jordi Parramon, *Repertori mètric de la poesia catalana medieval (dels orígens fins a 1500)* (Tesi doctoral llegida a la Universitat de Barcelona)
- Perarnau 1985: *La compilació de sermons de sant Vicent Ferrer de Barcelona*, Biblioteca de Catalunya, ms. 477, «Arxiu de Textos Catalans Antics», 4, pp. 213-402
- Prats 1983: Modest Prats, *Un vocabulari català a la versió del «De regimine principum» de Gil de Roma*, dins «Actes del Sisè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes» (Roma, 28 setembre - 2 octubre 1982) (Montserrat: Publicacions de l'Abadia), pp. 29-87
- Pujol 1986: Josep Pujol, *Sobre els «Stramps» de Jordi de Sant Jordi*, dins «Estudis de literatura catalana en honor de Josep Romeu i Figueras» (Montserrat: Publicacions de l'Abadia), II, pp. 223-252.
- Pujol 1990: Josep Pujol, *L'obra de Jacme March. Edició i estudi* (Tesi doctoral llegida a la Universitat Autònoma de Barcelona)
- Pujol 1991: Josep Pujol, *Unes cobles inèdites de Jacme March*, «Els Marges», 44, pp. 51-60
- Riquer 1947: Martín de Riquer, *Obras completas del trovador Cerverí de Girona* (Barcelona: Instituto Español de Estudios Mediterráneos)
- Riquer 1950: Martín de Riquer, *Contribución al estudio de los poetas catalanes que concurren a las justas de Tolosa*, «BSCC», XXVI, pp. 280-310.
- Riquer 1954: *Poesies de Gilabert de Pròxita*. A cura de Martí de Riquer (Barcelona: Barcino)
- Riquer 1954-56: Martín de Riquer, *Miscelánea de poesía medieval catalana*, «BRABLB», XXIV, pp. 151-185.
- Riquer 1959: *Obras de Bernat Metge*. Edición crítica, traducción, notas y prólogo por Martín de Riquer (Barcelona: Universitat)
- Riquer 1964: Martí de Riquer, *Història de la literatura catalana*. Part antiga. 3 volums (Barcelona: Ariel)
- Riquer 1975: Martín de Riquer, *Los trovadores. Historia literaria y textos*. 3 volums (Barcelona: Planeta)
- Riquer 1979: Joanot Martorell - Martí Joan de Galba, *«Tirant lo Blanc» i altres escrits de Joanot Martorell*, a cura de Martí de Riquer (Barcelona: Ariel)
- Riquer-Badia 1984: Martí de Riquer i Lola Badia, *Les poesies de Jordi de Sant Jordi, cavaller valencià del segle XV* (València: Tres i Quatre)
- Romeu 1977: Josep Romeu i Figueras, *Comentaris al cançoner de Jordi de Sant Jordi*, «Serra d'Or», XIX, pp. 153-156.
- Romeu 1989: Josep Romeu i Figueras, *La lírica catalana des del segon quart del segle XIV a Ausiàs March*, dins «L'època medieval a Catalunya. Cicle de conferències fet a la Institució Cultural del CIC de Terrassa, curs 1980-1981» (Montserrat: Publicacions de l'Abadia), pp. 153-171.
- Rubió i Balaguer 1979 [1948]: *De l'Edat Mitjana al Renaixement. Figures literàries de Catalunya i València* (Barcelona: Teide)
- Rubió i Balaguer 1984: Jordi Rubió i Balaguer, *Història de la literatura catalana*, I (*Obres de Jordi Rubió i Balaguer*, I) (Montserrat: Publicacions de l'Abadia)
- Varvaro 1960: Rigaut de Berbezilh, *Liriche*. A cura di Alberto Varvaro (Bari: Adriatica Editrice)

- Vidal Alcover 1987: Pere i Jaume March, *Cobles i noves rimades*. Edició i estudi introductori de Jaume Vidal Alcover (València: Tres i Quatre)
- Whinnom 1985: Diego de San Pedro, *Obras completas, II: Cárcel de amor*. Edición de Keith Whinnom (Madrid: Castalia)
- Wittlin 1971-89: Brunetto Latini, *Llibre del tresor. Versió catalana de Guillem de Copons*. A cura de C.J. Wittlin. 4 volums. (Barcelona: Barcino).

